

A hatalomról, A jövő század regényében.

(a főhercegnő monológja a királyhoz)

...

– Kedves öcsém! Most eljutottunk arra a pontra, amelyről *előre* még csak egy irányban lehet haladni: egyenesen *lefelé*. Hét nap óta állunk ez örvény előtt veled együtt; hét nap óta kérdezi tőled millió és millió ajk, fennhangon és némán: elmerülünk-e? És te hét nap óta állhatatosan hallgatsz; választ nem adsz senkinek. Most én jöttem el, hogy szólásra bírjalak. – Mindjárt az elején egy olyan kérdést intézek hozzád, amire választ nem adnod lehetetlen. – „*Van-e Isten?*” – Az az „alma mater”, akinek a tejét te szívtad külhoni iskolákban, azt mondja, hogy „nincsen”. A távcsövek nem találják az égben semmi nyomát az üdvözültek mennyországának, hanem találnak helyette egy lesújtó végtelenséget, melyet emberi elme föl nem foghat: ez az Isten. Nincs teremtő, csak természet; nincs feltámadás, csak anyagátváltozás; nincsenek angyalok, csak erők; nincs lélek, csak elemek; nincs bűnbocsánat, csak elmúlás; nincs jutalom, bűnhődés, csak logika és vakeset; nincs *Isten*, csak *világ* van! Átkozottak a távcsövek és a retorták, ha ezt bebizonyíták. Mivel lett boldogabb az emberiség, hogy ezt megtudta? Mit adtak neki cserébe a hitért, amit elvettek tőle? Az ember, amint megtudta, hogy nincsen lelke, felszabadult, hogy állattá legyen.

– De nem azért jöttem én hozzád, hogy a hit érdekében vitázzak veled, a philosophfal.

– ...

– S mi tartja fenn a te trónjaidat? Egyikről ott a bécsi várpalotában te magad mondád: valahányszor ráülök, azt hallom, hogyan örül benne a szű! A hitetlenség a te trónod férgé! A demokrata Bécs, az

ateista Bécs, a kozmopolita Bécs úgy tekint már csak várpalotádban, mint egy bérlakót; kijön nagy csoportban megnézni pompádat; de lelkesült szava nem kísér többé, s midőn atyjáról van szó, terólad, akkor anyját emlegeti, nagy Németországot. Ott már a börzefejedelmek csinálják a históriát, s ten kormányod nem a te szolgálatodban áll, hanem az „aranyborjú” szolgálatában.

– Ez az egy nyugodt föld volt még lábad alatt: Magyarország, mely nem futhatott ki alólad, mert nincs neki hová. Mely fenntartja trónodat azért, hogy fenntartsa önnönmagát, mely őrzi életedet, mert félti saját életét. Nem szeretetből vagyunk itten; én legalább nem. Idegen rám nézve nyelvük, szokásaik, erkölcsaik. Nem akarom őket ismerni, s mégis többet ismerek belőlük, mint amennyi előnyökre válik. De sziget ez az óceánban! S a barbárok közt királynak lenni jó. Hétféle nyelvük nem engedi nekik, hogy a modern Bábelt fölépítsék. Egymásra féltékenyek, s azért szeretnek megvonulni a közös trón árnyékában. S ezt önzésből teszik, és helyesen. Ha ez országnak királya nem volna, ennek a földén még búza sem teremne; letaposná azt minden évben a belvillongás s a versengő nagyhatalmak hadjáratai. Egyedül a tekintély az, mely e darab földből országot, e népkeverékből nemzetet csinál: a korona tekintélye, a nemesség tekintélye s az egyház tekintélye. Hová lett a nemesség tekintélye egész Európában? ... **A mindent egyenlősítő dögvész, a filozófia elvette lábaik alul a piederstált, s most mind egyformán a sárban járnak.** Még az idiosyncraticus Oláhország is levetkőztette nimbuszából a maga boérjait és massziljait, s Olaszország nobilijeinek palotáiban a mostani pipistrellik ütöttek tanyát.

– *Csak Magyarországon van még az arisztokráciának becsülete. Itt minden ember arisztokrata: még a paraszt is.* Mindenkinek van valakije, akit lenézni valónak tart. Dicséretes tan! Száz évvel ezelőtt kezdték meg mindenféle catilinai lények az arisztokrácia megdöntését. Száz év alatt sem sikerült nekik, bár vagyonában, befolyásában eléggé megcsorbították. *Most az utolsó csapást mérték a fa gyökerére, az egyházat támadták meg. Az egyház, a nemesség, a trón: ez a földi szentháromság, mely külön nem választható. Most ennek a háromságnak a szétbontását kísérik meg. Kik? A királyok*

kocsija mellett szaladó „Krethi és Plethi!” A magyar „szejm” (mert nem országgyűlés az most, csak lengyel szejm) szorosabbra húzza „Szent Péter láncait”. A magyar carbonarik utána éneklük az „Elloposkleros” gúnydalait. A Gephirismus, a szabad gúnyolódás minden piacon felüti sátorát. Semmi sem szent többé. A rex csak regulus már. A legnagyobb államokban az „autocratia” helyét elfoglalja a „pornokratia”. Megtámadják egyszerre a vagyont, és a hitet és a jó erkölcsöt. Üldözet tárgyává, gúnynyilak céltáblájává lesz az erény, a kegyeletes érzés. És kultusszá fajul a hitetlenség és a mindent tagadás.

– S most azt kívánják, hogy ezt a király névalíráásával szentesítse. A király maga, kinek trónmennyezete az oltár zsámolyán nyugszik. A király aláírása mindig nagy, ünnepélyes cselekedet volt. A hajdankorban, midőn a királyok sem írni, sem olvasni nem tudtak (ó! boldog időszak), az írástudó érsekek olvasták fel előttük az okiratokat, miket kezük keresztvonásával kellett szentesíteniök, s a királyok érett megfontolás után vevék át a kezükbe adott írnódat; a görög császár keresztvonása vörös tintával volt jegyezve, a frank uralkodóé zölddel, az angol királyé arannyal. És azok mind emlékezetes aláírások voltak. – De soha uralkodó nevezetesebb okmányoknak nem írta alá nevét, mint amely most előtted fekszik. És te már ismered annak tartalmát jobban, mint írástudatlan – de bölcs antisteseid.

– Mi lesz a következménye, ha e törvényt aláírod? Te nem tartozol a Bourbonokhoz, kik semmit nem tanultak, s semmit nem feledtek. Mi mindent tanulunk, s semmit nem feledünk. Előtted a holt példák és az élők: a múlt és jelenkor története. Mi követte a szerzetek elleni erőszakos rendszabályokat? Néplázadás, koronahullás. **A megtámadott jelszava: a cél szentesíti az eszközöket.** Raveillac törét ez avatta fel. Ez szövetkezett a forradalommal Spanyolországban, Olaszországban, ez ad vörös zászlókat a népnek királya ellen, s aztán nyakára ül királya helyett. Ez rendszeresíté a két Szicília királyságában s az egyházi birodalomban a brigantaggiót; ez eleveníté fel Izlandban a „white boys”-ok gyilkos szövetségét, Ó-Angliában a „Rebekka leányait”, a nőruhába

öltözött éjjeli lázadókat; ez rémíti fel Németországot a „Haberfeldtreiben” titokszerű néptörvényszékeivel; ez állítja hadirendbe Amerikában a „fénieket”.

– Mindezt megakarod-e honosítani Magyarországon? Ez olyan ellenség, akit megtámadhatsz, de le nem győzhetsz: ha földre verted, magad is a földön fekszel vele. Vagyonát el nem veheted, mert arra való a „mohatra”, hogy álszerződés útján az eltiltott birtokos a törvény erőszakossága ellen furfang által védve legyen. Küzdeni fognak veled, s csak teveled; mert te vagy a fő. Mindenütt, előtted s hátad mögött fogod őket találni, s minden balul fog kiütni, amihez kezdesz. Békében elégedetlenné teszik népedet, háborúban árulóvá. És joguk van hozzá. Ők Istent védik és az igaz hitet s Isten és a Hit előbb való királynál, hazánál, nemzetnél. De nem csupán királyi fejed forog veszélyben, hanem az egész országtest, amelynek feje vagy. Mondjuk, hogy te felvilágosodott lélek vagy, te már csak a távcsöveknek hiszel. Jól van. Tehát fordítsd el távcsövedet az égről, és lásd meg magad körül a földet! Ha nem akarod ismerni az Istent, ismerd meg az embereket. Körül van véve polyglott országod természetes ellenségekkel.

– Délről és keletről fenyeget a görög kereszt; északról a kereszt romjaival hadonázó Nihil. Nevezd vakesetnek, s ne lásd benne Isten kezét, csak a tényt lásd: hogy ez ár ellen csak két magas part védi tenger színén alul fekvő monarchiádat. E két part egyike délről a katolikus Horvátország, északról a katolikus Lengyelország. Mind a két országot csak a katolikus hit tartja fenn, hogy meg ne düljön a tenger előtt. S amidőn te itt Magyarországon halálos harcot indítasz e hatalom végső tábora ellen, adja Isten, hogy e harc a Te veszteddal végződjék, mert ha győzelmeddel végződik, akkor nincs többé azon erő sehol, mely most még a lengyelekben és horvátokban trónodat őrző hős és hű népet tart fenn; akkor magad adtad ki őket ten ellenségeidnek, s mikor megdöntöd a keresztet, ez a kereszt végigesik egész országodon.

A király elkomorultan csüggeszté le fejét, és hallgatott. Nagynénje szavai erősen megrendíték lelkét. Hallgatott.

A főhercegnő felállt, és megfogta a király kezét. Az forró volt és izzadt.

– ... emlékezzél még rá, hogy a múlt században a családtanács már egy királyát Magyarországnak le tudta trónjáról szállítani, amiért a hencegő söpredék irányában gyöngének mutatta magát! És nehogy azon királyhoz nem illő gondolatnak adj helyet szívedben, hogy hiszen korona nélkül is lehet boldog embernek lenni. Neked nem! Sőt, hogy talán akkor, ha szívedet nem kell milliók között felosztanod, könnyebben odaadhatod azt „egynek”. Ne hidd. Te, ha király nem vagy, semmi sem vagy! Magányvagyonod nincs; mert amid van, az mind „regredient örökség”, nem a te gyermekeidre száll, hanem arra, aki uralkodik. Uralkodásod alatt vagyont nem szereztél; mert nyitott ládát tartottál minden koldus előtt, és annyit sehol a kerek világon nem koldulnak, mint Magyarországon. Uradalmaid jövedelmére ráfizetsz. Egyszerű, apanage-ból élő ága fogsz lenni az uralkodócsaládnak. S mint ilyen, ne hidd, hogy betöltsd a lelkét egy nőnek, aki ha a legszerencsétlenebb, de azért a legbüszkébb nő a világon; s elvesztett koronájaért nem vesz kárpoztulástul egy koronátlan királyt.

– Hallgatsz: nem felelsz. – Előttem is hallgatsz. – Hallgass tehát, és légy egyedül. De ha aláírod ama kárhuzatos törvényt, akkor másnap reggel ne várd a matutina hangját: mert azon naptól kezdve Magyarországon nem fog az igazhivőknek egy harangja is szólani! – Én öcsém e napot nem fogom bevárni Magyarországon. Egyedül hagylak. Ha van Isten, pedig van, szóljon hozzád és bírjon megszólalásra, de ne várd be, hogy meglátogasson!

A főhercegnő eltávozott. A király egyedül maradt.

...

(a király párbeszéde szerelmével)

– Árpád! – szólt, megragadva a király kezét, s először szólítja őt nevének, egész önfeledten. – Arra, hogy mi ily szavakat mondjunk és viszonzunk egymásnak, kettőnk közül egyikünknek királynak kellene lenni.

– S nem vagyok-e én az?

– Nem!

Ez a szó oly hangosan volt mondva, hogy meghallhaták az ajtóban állók is, és találgathaták belőle, vajon miről beszélnek „ők?”

– Nem vagy az! Amely országban fényes nappal, az uralkodó szemei előtt felütheti sátorát a rabszolgakereskedés, s vásárra viheti a nemzet leányait ezerszámmra, s eladhatja a külföld minden szibaritáinak; amely országban a menekült szerencsétlent a külföldi üldöző bérszolgái azilumából kiverhetik; amely országban pénz veszi meg a törvényt; amely országban a fosztogatásnak rendszere van, a gyalázatnak temploma van; amely országban a trónban ülőnek mindenki parancsol, de ő nem parancsol senkinek: annak az országnak a feje nem király – csak megkoronázott báb!...

...

(a kabinet tagjainak viselkedése)

E percben újra kigyulladt a Drummond-lámpa; de e készülék szokása szerint az első kiviláglás csak néhány percig szokott tartani, hogy ismét elsötétüljön, s aztán csak újabb néhány pillanatnyi szünet után kezd a teljes világításhoz.

E meglepő perc alatt, melyben a hirtelen kigyúlt világ véletlen talált mindenkit azon alakjában, melyet a biztos sötétségben ki-ki fölvelt, a következő képet látta a király maga előtt:

Henrik Zsigmond főherceg mindkét kezébe kapva tartá kardját, tán hogy az asztalra vesse, vagy hogy kirántsa hüvelyéből. Arcán a harag és dac kifejezése volt; Mária Annunziata főhercegnő székéről félig fölemelkedve, kinyújtott kezével a királyra mutatott, mintha azt mondaná: „le onnan a trónról!”; a kultuszminiszter a düh és elfojtott gyűlölet hiénatekintetével nézett a királyra; a személye melletti miniszter előkelő gúnnyal vonta félre száját; a hadügyminiszter, arcán a legnagyobb ijedtséget fejezve ki, két kezével kapott fejéhez; a belügyminiszter pedig feldúlt hajában vakart az öt körmével; és a többiek ott sorban mind megannyi hogarthi mintául a megriadást, a csúfondároskodást, a pártművet, a fanatizmust, a kárörömet, a felségsértő gögöt fejezik ki; volt egy ragyogó arc is köztük, csak egy, a honvédelmi miniszteré; a

pénzügyminiszter hátrahajtá a fejét, és nyelve hegyét fogai közt tartva elmélkedett a hallottakon; a külügyminiszter pedig háttal fordítá a fejét.

Ez a látvány csak egy pillanatig tartott. Azután ismét sötét lett. Az is tartott néhány percig. Ezalatt a meglepett alakok ismét rendezheték magukat. E néhány perc alatt a tompa csendben halk suttogás támadt az asztal körül, mintha mindenki szomszédjával cserélne eszméket. A király néhány érütésig megpihent.

Azután ismét szólt. Szilárd, csaknem recsegésig kemény hangon.

„Mindezek pedig, amiket itt és most előadtam, változhatatlan uralkodói akaratom és elhatározásom...”

A Drummond-fény most már teljes világítással jelent meg újra.

Az asztal körüli arcok mind rendben voltak már. Semmi változás, semmi indulatkifejezés sehol. Ünnepléses komolyság volt és csend.

E várakozásteljes csend közepett Henrik Zsigmond főherceg fölemelkedett székéről, és így szólt:

– Felséges rokonom, császárom és királyom! Én a rám ruházott magas megbízatást mély hódolattal fogadom el, s hiszem, hogy mindazon hű alattvalói felségednek, kiknek vállaira e mai napon annyi megtisztelő feladat nehezült, felséged akaratából, hasonló készséggel ajánlandják fel minden tehetségeiket felséged trónjának és koronáinak megvédésére.

E szóknál mindenki felállt, és egyhangú volt a halk szózat:

„Éljen a király!”

Mintha nem is ugyanazok az alakok lettek volna, akiket ama futó pillanatban mutatott fel a Drummond-fény.

Midőn mindenki visszaült helyére, Mária Annunziata főhercegnő állva maradt.

– Kedves öcsém, felséges uram, még nekem van néhány szavam tehozzád. Igaz, hogy többször óhajtottam az udvar zajától félrevonulni és kies Salzburgom csendjében tölteni életem hátralevő napjait. Te most, midőn oly lépésre szántad el magadat, mely királyi fejedre egyaránt hozhat fényt és veszélyt, engedd meg

nekem, hogy amint tőlem telik, a fényt növeljem, s a veszélyt megosszam. Engedd meg nekem, hogy császári arádnak nászdiadémját én tehessem föl homlokára: a család legöregebbje.

A király meg volt hatva; fölkelte székéről, odasietett nagynénjéhez, annak megcsókolá a kezét, mire a főhercegnő megölelte a királyt.

Mikor a király ismét széttékontett, saját szemei is nedvesek voltak, s úgy látta, hogy a nagy kabinettanács tagjai mind a szemeiket törölik.

A király utoljára is elhitte, hogy a Drummond-fény hazudott az imént.

Ámde legyen szabad őfelsége legmagasabb hitével szemben azon legalázatosabb véleményünknek kifejezést adnunk, hogy a Drummond-fény igazat mondott.

És ha őfelsége e rövid percig látott tüneményben felismeré vala a sors intő orakulumát, nem hágy meg egynek is a kezében semmi ártó eszközt, azok közül, kiknek arcait eltorzítva látta, legyen bár ez ártó eszköz kard, marsallbot, író toll, pecsétnyomó vagy kulcs!

Jókai Mór